

Dr. sc. Irena Miljković Krečar

Docentica
Sveučilište VERN'
E-mail: irena.miljkovic@vern.hr
Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-2167-4947>

Dr. sc. Maja Kolega

Docentica
Sveučilište VERN'
E-mail: maja.kolega@vern.hr
Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-8202-4617>

STRAH ILI STRAST? PREDIKTORI PUTNOG PONAŠANJA I NAMJERA INOZEMNIH PUTOVANJA U UVJETIMA PANDEMIJE

UDK / UDC: 338.482:159.9]:616-036.22

JEL klasifikacija / JEL classification: L83

DOI: 10.17818/EMIP/2023/1.9

Prethodno priopćenje / Preliminary communication

Primljeno / Received: 19. rujna 2022. / September 19, 2022

Prihvaćeno / Accepted: 12. prosinca 2022. / December 12, 2022

Sažetak

Posljednje dvije godine pandemija koronavirusa nametnula je brojne prepreke uobičajenim načinima turističkih putovanja. Jenjavanjem pandemije uklonjen je dio objektivnih restrikcija, no u mnogih je pojedinaca i dalje prisutan strah, u literaturi poznat pod nazivima poput „pandemijska/COVID putna anksioznost/strah/fobija“. U ovom je radu temeljno istraživačko pitanje ispitati prediktore pandemijske putne anksioznosti, njezine veze s ponašanjem domaćih turista tijekom pandemije i s namjerama budućih turističkih putovanja. Kao polazišni konceptualni model korištena je Teorija planiranog ponašanja. Metodom analize traga testiran je osnovni i nekoliko alternativnih modela, na uzorku od 1102 hrvatskih turista. Rezultati su pokazali značajne glavne efekte, pri čemu su varijable modela objasnile 23 % putnog ponašanja tijekom pandemije, te 20 % namjera inozemnih putovanja. Kako je pandemija COVID-19 još uvijek aktualna, a u međuvremenu su se pojavile i nove globalne ugroze (poput rata i ekonomske krize), istraživanje putne anksioznosti ostaje relevantna tema istraživačima i praktičarima na području turizma.

Ključne riječi: pandemijska putna anksioznost, strast prema putovanjima, Teorija planiranog ponašanja, namjere putovanja.

1. UVOD

Percepcija turističkih putovanja, tj. omjera zadovoljstva u odnosu na stres koji donose, subjektivno je pitanje čiji odgovor ovisi o nizu individualnih karakteristika turista. Pored sociodemografskih karakteristika (npr. dob, spol, nacija/kultura, obrazovanje, imovinski status) relevantne su i osobine ličnosti (poput neuroticizma, otvorenosti prema iskustvima i sl.), te brojni situacijski faktori (poput kada, gdje i s kim se putuje). Među istraživačima je prisutan konsenzus kako putovanja općenito pozitivno utječu na dobrobit pojedinca (Miljković, Rijavec & Miljković Krečar, 2018). S druge strane, neki ljudi eksplicitno ne vole i ne žele putovati, čak i kad za to imaju osigurane sve uvjete (npr. dovoljno novaca i vremena). S početkom pandemije koronavirusa te su se razlike naizgled smanjile. Većina je doživjela određenu anksioznost ili strah, posebice strah od zaraze i kontakta sa zaraženim osobama, objektima i površinama, te strah od socioekonomskih posljedica korone. Uz to, javila se i ksenofobija ili strah od stranaca koji (potencijalno) nose zarazu (Taylor, Landry, Paluszek, Fergus, McKay & Asmundson, 2020), a kod turista koji dolaze iz epicentara zaraze zabilježena je i diskriminacija na putovanjima (Yang & Wong, 2021). Sve to stvorilo je jednu opću nevoljkost prema putovanjima i u onih koji su ranije putovali.

Ne iznenađuje stoga što su djelatnosti koje su uključene u turistička kretanja bile snažno pogođene pandemijom, s financijskim efektima bez presedana. Turistička industrija i inače je ranjiva na brojne globalne i lokalne rizike, poput ratova, terorizma, političkih nestabilnosti, prirodnih katastrofa. Procjena stupnja različitih rizika utječe na donošenje odluke o putovanju na konkretnu destinaciju. Ta procjena može uključivati zdravstvene, psihološke, financijske, društvene i vremenske rizike, pri čemu je zdravstveni rizik jedan od najsnažnije povezanih s donošenjem odluke o putovanju (Chua, Al-Ansi, Lee & Han, 2020). Ovo je posebice važno u kontekstu trenutne pandemije COVID-19. Naime, s globalnom raširenošću pandemije koronavirusa rizik je generaliziran na putovanja općenito, a ne samo na određenu destinaciju.

Sustavnim pregledom prijašnjih istraživanja Rokni (2021) zaključuje kako se istraživači generalno slažu da je COVID - 19 snažno utjecao na ponašanje turista i to tako da je percepcija rizika putovanja utjecala na namjere putovanja, odnosno njihovo izbjegavanje, što se posebice odrazilo na međunarodna putovanja. Svjetska turistička organizacija (engl. *The World Tourism Organization, UNWTO*) iznosi podatke kako su međunarodna putovanja u 2020. godini pala za 72 % (ili 1,1 bilijuna manje turista globalno). Zato se ta godina smatra najgorom za turizam otkad postoje mjerenja. 2021. godina, s povećanjem broja međunarodnih turista za 5 % u odnosu na 2020., nije polučila ni približne rezultate prepandemijske 2019. godine, kada je turista bilo 71 % više¹.

Teško je procijeniti koji točno udio turista nije (ot)putovao zbog objektivnih restrikcija (neke destinacije su bile potpuno zatvorene za strane turiste,

---

¹ <https://www.unwto.org/impact-assessment-of-the-covid-19-outbreak-on-international-tourism> (29.07.2022.)

neke su nalagale dugu karantenu po dolasku, otkazani su mnogi letovi), a koji više uslijed subjektivne procjene rizika i razvoja straha za sebe i obitelj. Taylor i sur. (2020) primjerice navode da je više od četvrtine kineske opće populacije doživjelo umjerene do teške razine simptoma stresa ili anksioznosti kao odgovor na COVID-19.

Luo i Lam (2020) ističu kako su se brojne skorašnje studije okrenule ispitivanju utjecaja bolesti COVID-19 na ponašanje i ponašajne namjere turista. Magano, Sousa, Dinis i Leite (2021) ističu kako se dio tih studija bavi pitanjima procjene rizika od zaraze te kako nalazi sugeriraju da se procjena putnog rizika i sklonost promjeni ili otkazivanju planiranih putovanja znatno povećala, pri čemu je taj efekt veći za međunarodna putovanja. U drugim je radovima fokus na afektivnoj procjeni tog rizika ili na emocionalnoj komponenti stava o putovanjima, što je iznjedrilo nove pojmove poput putni/turistički/ + pandemijski/korona/COVID-19 + strah/stres/anksioznost/fobija. Spomenuti pojmovi, iako slični, nisu sinonimi te u psihologiji označavaju neugodna afektivna stanja različitog intenziteta, a u istraživanjima su i različito operacionalizirani, tj. mjereni.

Taylor i sur. (2020) razvili su COVID-19 stres skalu od 36 čestica. Faktorskom analizom interpretirano je pet faktora - opasnost i strah od zaraze, strah od ekonomskih posljedica, ksenofobija, kompulzivno provjeravanje i traženje odobravanja te traumatski stresni simptomi. Magano i sur. (2021) htjeli su utvrditi psihološke faktore koji pridonose percipiranom utjecaju COVIDa-19 na putovanja. Za tu su svrhu primijenili više skala: spomenutu COVID-19 stres skalu, COVID-19 anksioznost skalu, COVID-19 strah skalu (emocionalni i kognitivni strah), skalu percepcije COVID-19 rizika (kognitivni i emocionalni rizik), skalu COVID-19 fobije od zaraze. Te su se varijable pokazale međusobno povezanimi i značajnima u predikciji zavisne varijable (posebice emocionalni strah), te su ukupno objasnile 20 % varijance putnog ponašanja tijekom bolesti COVID-19.

Tepavčević, Blešić, Petrović, Vukosav, Bradić, Garača, Gajić i Lukić (2021) ispitali su vezu osobina ličnosti (prema petfaktorskom modelu) sa strahom od bolesti COVID-19, putnom anksioznosti i namjerama putovanja. Nalazi potvrđuju negativnu vezu ekstreverzije i ugodnosti sa strahom (ekstrovertiraniji i ugodniji imaju manje izražen COVID-19 strah), te pozitivnu vezu neuroticizma i savjesnosti sa strahom i anksioznosti. Potvrđene su i značajne veze osobina ličnosti i namjera putovanja, pri čemu slabije namjere iskazuju neurotičniji, savjesniji, introvertiraniji i pojedinci manje otvoreni prema iskustvima. Morar, Tiba, Basarin, Vujičić, Valjarević, Niemets, Gessert, Jovanovic, Drugas, Grama, Stupariu, Stoica i Lukić (2021) ispitali su razne psihosocijalne faktore i njihov potencijalni utjecaj na putno ponašanje Rumunja tijekom pandemije (npr. procjena ozbiljnosti bolesti COVID-19 i rizika putovanja, ličnost, strah od putovanja, suočavanje i samoučinkovitost). Autori, između ostalog, otkrivaju kako su ispitanici smanjili učestalost inozemnih, ali povećali učestalost tuzemnih putovanja, te kako je od raznih prediktora putnog ponašanja, otvorenost ka zabavi ključan.

Pojedini istraživači ispitali su složenije modele odnosa raznih psiholoških varijabli s putnim namjerama i ponašanjima tijekom pandemije. Tako su Chua i

sur. (2020) ispitali strukturalnu vezu između negativnog afekta prema bolesti COVID-19, percepcije zdravstvenog rizika, percipirane nesigurnosti i mentalne dobrobiti, te kako ti konstrukti utječu na stavove o internacionalnim putovanjima i na izbjegavanje putovanja tijekom pandemije. Autori nalaze kako negativni afekt značajno predviđa percipirani zdravstveni rizik, koji utječe na procjenu utjecaja putovanja na mentalnu dobrobit i percipiranu nesigurnost. Procjena mentalne dobrobiti od putovanja (tijekom pandemije) značajno predviđa stavove prema internacionalnim putovanjima te privremeno izbjegavanje putovanja. Također, percipirana nesigurnost internacionalnih putovanja značajno predviđa trajnije izbjegavanje putovanja. Luo i Lam (2020) ispitali su vezu između straha od bolesti COVID-19, pandemijske putne anksioznosti, procjene putnog rizika i namjere putovanja. Osim glavnih, potvrđeni su i neki neizravni odnosi među varijablama, pa tako rezultati pokazuju kako strah od bolesti COVID-19, putna anksioznost i procjena rizika negativno utječu na namjere putovanja, a putna anksioznost i procjena rizika dodatno moderiraju indirektnu vezu između straha od COVID-a i putnih namjera.

Prezentirane studije pokazuju koliko je pitanje utjecaja bolesti COVID-19 na kognicije, emocije i ponašanja turista kompleksno, pogotovo jer se radi o srodnim i međusobno isprepletenim konstruktima, kojima je teško odrediti uzročnost.

2. POLAZIŠNI TEORIJSKI OKVIR

U ovom je istraživanju kao polazišni teorijski model korištena poznata Ajzenova (1991) Teorija planiranog ponašanja, koja postulira tri osnovna stava koji predviđaju namjere. To su: stavovi prema djelovanju, socijalne (ili tzv. subjektivne) norme vezane uz to djelovanje (ili ponašanje) i kontrola ponašanja (odnosno percepcija izvedivosti). Ti stavovi djeluju kao motivacijske snage koje u međusobnoj interakciji utječu na formiranje namjera, koje su izravni prediktori konkretnog ponašanja. *Stav prema djelovanju* odnosi se na procjenu toga koliko pojedinac nalazi (ne)privlačnim određeno ponašanje (u kontekstu turizma, to je putovanje). U ovom radu ta je varijabla operacionalizirana kao Strast za putovanja (ta i sve ostale skale detaljno su opisane poslije u tekstu), a Ajzenovim modelom predviđen je i izravan utjecaj ove varijable na namjere. U kontekstu turizma moguće je postulirati da strast prema putovanjima djeluje kao snažan pokretač turističkog ponašanja, koji može nadjačati percipirane opasnosti i objektivne prepreke na putovanjima tijekom pandemije. Naime, unatoč drastičnom i globalnom padu turističke aktivnosti, najstrastveniji među putnicima i dalje su nastavili putovati. *Subjektivna norma* je socijalni faktor, koji se odnosi na percepciju društvenog pritiska ili podrške za određeno ponašanje (u ovom kontekstu, koliko se uža okolina slaže s time da je pametno putovati za vrijeme pandemije; ta je varijabla ovdje nazvana Socijalna podrška). *Ponašajna kontrola* slično interakcijski i motivacijski djeluje s druge dvije, a može uključivati stabilniju i/ili procjenu trenutnih, situacijskih faktora koji osobu mogu približiti ili udaljiti od neke namjere ili ponašanja. U kontekstu turističkog ponašanja općenito to može biti procjena imamo li dovoljno novaca ili vremena da negdje otputujemo, a u

kontekstu pandemije – imamo li dovoljno vještina i znanja da uopće otputujemo unatoč brojnim restrikcijama, da se zaštitimo od zaraze, pa i procjenu toga koliko smo sami skloni zarazi i potencijalnim komplikacijama korone. U ovom istraživanju ta je varijabla zahvaćena kroz dvije mjere zvane: ponašajna kontrola općenito i cijepljenost.

Ajzen (1991) navodi kako tri opisana prediktora raznoliko snažno i u različitim interakcijama djeluju na formiranje namjere, pa tako i procjena ponašajne kontrole može imati izravan utjecaj na samo ponašanje. Ti će međudnosi ovisiti o pojedincu, konkretnoj namjeri i ponašanju, te kontekstu njegova izvođenja. Kao što je spomenuto, pandemija koronavirusa predstavlja i statistički gledano najsnažniji globalni negativan utjecaj na turizam dosad. Stoga je za formiranje namjera putovanja ona presudan kontekstualni faktor. Vjerojatno ne postoji turist u kojem pandemija nije izazvala neku vrstu zabrinutosti. U našem modelu ta zabrinutost ima središnje mjesto, a operacionalizirana je kao pandemijska putna anksioznost (PPA). Osnovna pretpostavka je da će PPA moderirati odnos između namjera putovanja i ostalih prediktora namjera predviđenih originalnim Ajzenovim modelom. Smještanje PPA u model iza tri osnovna prediktora namjera (a ne prije njih) u skladu je i s kognitivnim modelima emocija, prema kojima emocionalnom doživljaju prethodi kognitivna procjena situacije (Lazarus & Folkman, 2004).

Nadalje, prema teorijskom modelu, namjere sa svojim prediktorima predviđaju (buduće) ponašanje. Kako bi se to ispitalo, nužno je provoditi longitudinalna istraživanja. Mi smo istraživanjem istodobno zahvatili sve prediktorske mjere namjera putovanja i same namjere, a odmjerili smo i prošlo turističko ponašanje (tijekom pandemije). Iako potonju mjeru nije posve opravdano uvrstiti u model zajedno s ostalim trenutno odmjerenim varijablama, u prognostički model namjera (slika 1) uvršteno je i prošlo putno ponašanje, kako bi se ispitalo mogu li isti prediktori objasniti varijancu prošlog putnog ponašanja. Pretpostavljeno je i da će prošlo putno ponašanje kovarirati s namjerama budućih inozemnih putovanja.

Slika 1. Polazišni teorijski okvir, temeljen na Ajzenovoj teoriji planiranog ponašanja

3. CILJ

Osnovni cilj istraživanja je ispitati prediktore pandemijske putne anksioznosti, njihove međuodnose i zajednički doprinos u objašnjenju namjera inozemnih turističkih putovanja, te potencijalno i u objašnjenju namjera prošlog putnog ponašanja (tijekom pandemije).

4. POSTUPAK I ISPITANICI

Elektronička verzija upitnika odaslana je širem krugu privatnih i poslovnih kontakata, što individualno, što kroz društvene mreže, tijekom veljače 2022. Najveći priljev ispitanika dogodio se nakon objave upitnika na Facebook stranici *Putoholičarski savjetnik za jeftina i ugodna putovanja* (podgrupa poznate stranice Putoholičari, koja je dala i odobrenje za objavu upitnika) s preko 118,000 članova. U pozivnom pismu stajala je molba da se ispitivanju odazovu samo oni koji su prije pandemije turistički putovali barem jednom godišnje i pritom odsjedali u smještaju koji se plaća, odnosno onom koji nije u njihovu osobnom vlasništvu, vlasništvu obitelji ili prijatelja. Nakon isključivanja odgovora 22 ispitanika, koji su na kontrolnom pitanju odgovorili da ne putuju turistički ili da uobičajeno putuju manje od jednom godišnje, konačni uzorak se sastoji od 1102 upitnika. Spolna zastupljenost uzorka je izraženo neravnomjerna, pri čemu je u uzorku 970 žena (88 %) i 132 muškarca (12 %). Dob varira u rasponu od 19 do 72 godine, pri čemu je prosječna dob $M = 38,26$ ($SD = 10,89$). U uzorku dominiraju ispitanici sa završenim diplomskim studijem/magisterijem/specijalizacijom ($n = 564$ ili 51,2 %), potom oni sa srednjom stručnom spremom ($n = 250$ ili 22,7 %) i visokom školom/preddiplomskim studijem ($n = 196$ ili 17,8 %). Ostatak čine oni s višom školom ($n = 92$ ili 8,3 %).

5. INSTRUMENT

Osim općih demografskih pitanja te niza pitanja o preferiranim obrascima putovanja tijekom i prije pandemije, upitnikom su zahvaćene i razne mjere varijabli prikazanih na slici 1. To su redom:

- Strast za putovanja (kao mjera stava prema djelovanju) - skala je od pet čestica, koje se procjenjuju na skali Likertovog tipa od 1 do 5. Primjer čestice je: „*Da mogu, u životu bih samo putovao/la*“. Kako je skala pokazala vrlo dobru unutarnju konzistenciju (Chronbachov $\alpha = 0,88$), formirana je nova varijabla Strast za putovanja UKUPNO, kao aritmetička sredina odgovora na pet pitanja.
- Socijalna podrška (kao mjera subjektivne norme) - skala je od tri čestice kojima se na skali od pet stupnjeva zahvaća mišljenje uže okoline o sigurnosti putovanja tijekom pandemije. Primjer čestice je: „*Članovi moje obitelji smatraju da je opasno putovati za vrijeme pandemije*“, a i

preostale dvije su formirane u negativnom obliku, odnosno tako da veće slaganje upućuje na nižu razinu percipirane socijalne podrške.

Izbacivanjem jedne čestice koja opisuje putno ponašanje prijatelja tijekom pandemije, Chronbachov alpha se s 0,71, povećao na 0,81. Stoga je za dvije preostale čestice formiran prosječan ukupni rezultat, odnosno nova varijabla Socijalna podrška UKUPNO.

- Ponašajna kontrola prezentirana je s dvije mjere. Prva skala originalno je imala pet čestica, koje se procjenjuju na skali od 1 do 5. Kako je Chronbachov alpha na tim česticama nizak, za daljnju analizu uzete su samo dvije čestice čiji alpha iznosi 0,79, te je temeljem njihova prosječnog rezultata formulirana nova varijabla Ponašajna kontrola UKUPNO. Primjer čestice je: „*I inače poduzimam sve preventivne mjere za izbjegavanje zaraze, pa tako mogu i na putovanjima*“. Druga mjera ponašajne kontrole tiče se cijepljenja i uključuje jedno pitanje: „*Jeste li se cijepili protiv korone?*“, s ponuđenih pet odgovora: a) ne i neću; b) ne i hoću; c) da, jednom; d) da, dvaput; e), da, triput. Budući da je cijepljenje bilo nužni uvjet za putovanja u mnoge strane zemlje, pretpostavljeno je kako će ova mjera imati izravnu vezu s namjerama inozemnih putovanja, za razliku od prve mjere koja će na namjere djelovati neizravno, preko smanjenja stupnja pandemijske putne anksioznosti.
- Pandemijska putna anksioznost – skala je od pet čestica, s provjerenim metrijskim karakteristikama, preuzeta iz prijašnjih istraživanja (engl. *Pandemic Anxiety Travel Scale*, PATS, Zenker, Braun & Gyimóthy, 2021). Čestice se procjenjuju na skali od 5 stupnjeva Likertovog tipa. Primjer čestice je: „*Zbog COVID-19 dosta brinem oko mog uobičajenog načina putovanja*“.

Ovim je česticama pridodana još jedna čestica koja opisuje zabrinutost oko javnog transporta *Nervozan/na sam kad razmišljam o javnom transportu do destinacije (ili unutar destinacije) za vrijeme pandemije s puno drugih ljudi*, te je time nešto poboljšana Chronbachov alpha, s 0,85 na 0,86. Izračunat je ukupni prosječni rezultat tih šest čestica, te je tako stvorena nova varijabla *Pandemijska putna anksioznost UKUPNO*.

- Namjere inozemnih putovanja - ispitane su s jednom česticom kojom se na skali od 1 do 5 procjenjuje slaganje s tvrdnjom: „*Planiram turistički putovati u inozemstvo narednih šest mjeseci, čak i ako pandemija potraje*“. Ova je mjera određena kao zavisna varijabla.
- Turističko ponašanje tijekom pandemije – uključuje jedno pitanje s procjenom sličnosti/razlika putovanja prije u odnosu na tijekom pandemije. Ispitanicima su ponuđena četiri odgovora – prvo označava postojanje promjene i u smanjenoj učestalosti i u biranju drugačijih, sigurnijih destinacija, druga dva označavaju djelomičnu promjenu ((a) putovalo se rjeđe, ali na iste destinacije; b) putovalo se jednako učestalo, ali na drugačije destinacije)), a treće označava nepostojanje promjene (putovalo se jednako učestalo, te su birane slične destinacije). Ova su

četiri odgovora potom kategorizirana u tri kategorije – bez promjene, djelomična promjena i puna promjena, a odgovori na tom pitanju uzeti su kao mjera druge zavisne varijable – promjena turističkog ponašanja. Preostala pitanja koja se tiču turističkog ponašanja tijekom pandemije nisu uvrštena u model analize traga, već su samo prikazana kroz frekvencije u nastavku teksta. To su pitanja koja uključuju učestalost putovanja tijekom pandemije u odnosu na razdoblje prije pandemije, te vrstu putovanja (u samostalnom aranžmanu ili agencijski).

6. REZULTATI

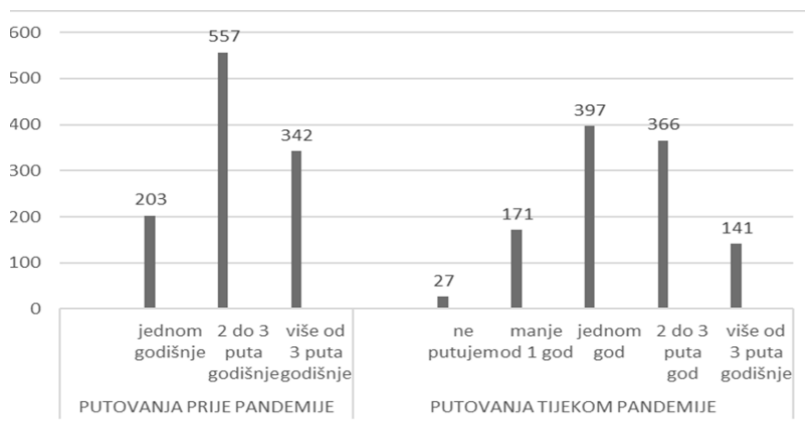
Najveći broj ispitanika (Slika 2), promijenio je putno ponašanje tijekom pandemije, pri čemu njih 538 (ili 48,8 %) djelomično (što znači da su ili putovali manje nego prije ili putovali istom učestalošću, ali na sigurnije destinacije). U 379 ispitanika (34,4 %) zabilježena je velika promjena (i smanjen broj putovanja i drukčije destinacije). Preostalih 185 (16,8 %) ispitanika čine oni koji nisu promijenili niti učestalost turističkih putovanja, niti preferirane destinacije.

Slika 2. Frekvencija odgovora na pitanje: „Jeste li unazad dvije godine i kako promijenili svoje turističko ponašanje?“ (N=1102)

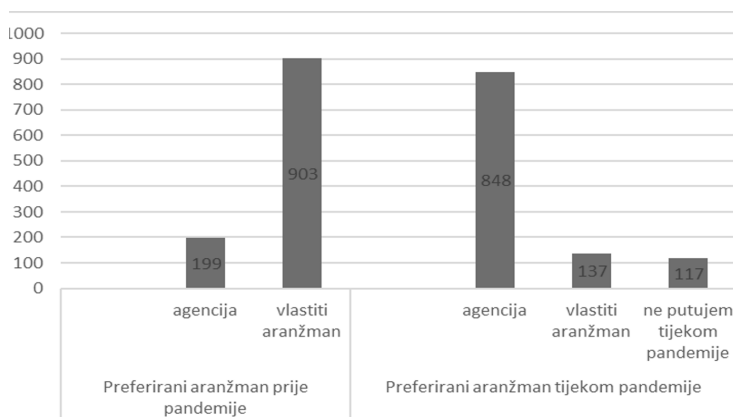
Podrobniji odgovor na pitanje o promjeni putnog ponašanja vidljiv je na slici 3. koja pokazuje kako je od dominantne učestalosti putovanja prije pandemije s dva do tri puta i više od tri puta godišnje, tijekom pandemije najviše ispitanika smanjilo broj putovanja, te je sada dominantan odgovor jednom godišnje i dva do tri puta godišnje.

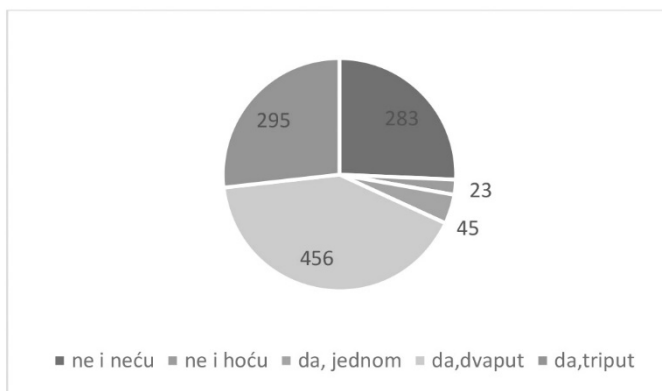
Slika 3. Učestalost putovanja ispitanika prije pandemije i tijekom pandemije (N=1102)

Osim učestalosti putovanja, u ispitanoj uzorku zabilježena je i veća promjena u načinu putovanja, odnosno načinu organizacije putovanja, što je vidljivo na slici 4. Tako su ispitanici s dominantno vlastitim aranžmanima putovanja prije pandemije, tijekom nje u značajnoj mjeri posegnuli za agencijski organiziranim putovanjima.

Slika 4. Frekvencija odgovora na pitanja o preferiranom načinu organiziranja putovanja prije i tijekom pandemije

Nadalje, kao što je vidljivo na slici 5, velika većina uzorka (72 %) je procijepljena i to dominantno s dvije doze cjevica. Među ovima koji nisu cijepivi, većina se niti ne planira cijepiti (92,5 %).

Slika 5. Frekvencija odgovora na pitanje *Jeste li se cijepili?* (N=1102)

U tablici 1 nalazi se deskriptivna statistika za ostale čestice upitnika. Usljed narušene normalnosti distribucije odgovora (značajni su i Kolmogorov-Smirnov i Shapiro Wilk testovi), u tablici su osim aritmetičke sredine i standardne devijacije prikazane i vrijednosti medijana i raspona.

Tablica 1.

Deskriptivna statistika za ključne varijable i skale

	Aritmetička sredina	Medijan	Standardna devijacija	Raspon	Min.	Maks.
Strast za putovanja (ukupno)	4,54	4,80	,64	4,00	1,00	5,00
Pandem. putna anksioznost (ukupno)	2,67	2,67	1,00	4,00	1,00	5,00
Socijalna podrška (ukupno)	2,87	3,00	1,18	4,00	1,00	5,00
Ponašajna kontrola (ukupno)	3,54	3,5	0,93	4,00	1,00	5,00
Cijepljenje	3,41	4,00	1,54	4	1	5
Namjere putovanja	4,36	5,00	1,14	4	1	5
Promjena turističkog ponašanja tijekom pandemije	2,18	2,00	0,69	2,00	1,00	3,00

U tablici 2 prikazana je korelacijska matrica svih varijabli (Spearmanov koeficijent korelacije), s dodanim sociodemografskim varijablama. Analiza veza između varijabli predviđenih teorijskim modelom prikazanim na slici 1. pokazuje da su one značajne i u očekivanom smjeru. Tako su sva tri prediktora pandemijske putne anksioznosti (PPA) s njome značajno povezana, pri čemu je PPA to veća, što je manja strast za putovanjima, što je izraženija percepcija da uža okolina ne odobrava putovanja tijekom pandemije i što je niža percepcija vlastite ponašajne kontrole. Također, značajna je negativna veza PPA i planiranja inozemnih putovanja (kao prve zavisne varijable), te veza PPA i promjene putnog ponašanja (kao druge zavisne varijable). To znači da oni s višom PPA manje planiraju inozemna putovanja, te su u većoj mjeri promijenili svoje putno ponašanje unazad dvije pandemijske godine.

Tablica 2.

Korelacijska matrica varijabli

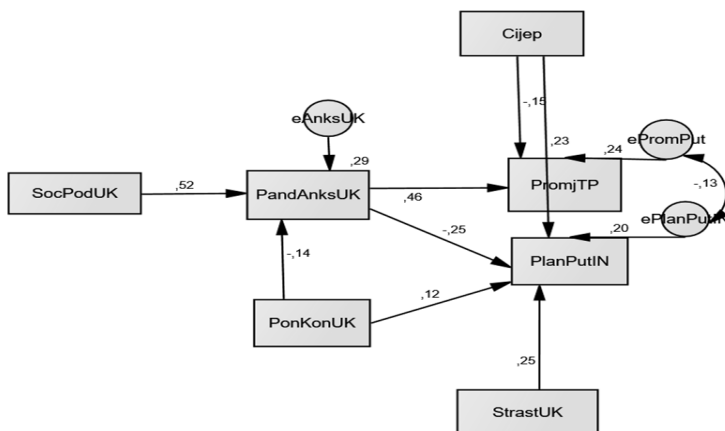
	Strast	Anks.	Soc. Pod.	Pon. kontr.	Cijep.	Namj.	Promj. ponaš.	Spol	Obraz.	Dob
Strast (ukupno)	1,00	-,10**	-,08*	,15**	,00	,31**	-,15**	-,11**	-,09**	-,05
Anksioznost (ukupno)		1,00	,51**	-,15**	,07*	-,28**	,45**	-,04	,10**	,11**
Socijalna podrška (ukupno)			1,00	-,04	,07*	-,18**	,26**	-,06	,09**	,09*
Ponašajna kontrola (ukupno)				1,00	,03	,19**	-,09**	-,01	,01	-,02
Cijepljenje					1,00	,19**	-,01**	,03	,05	,26**
Namjere putovanja						1,00	-,32**	-,00	-,01	-,07*
Promjena turističkog ponašanja tijekom p.							1,00	-,04	,06*	,10**
Spol								1,00	-,08**	-,01
Obrazovanje									1,00	,02
Dob										1,00

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Od demografskih varijabli, obrazovanje i dob pokazali su slične veze, odnosno pozitivnu i značajnu povezanost s PPA i većom promjenom turističkog ponašanja, a dob dodatno i s cijepjenošću, što je sve također u skladu s očekivanjima, odnosno nalazima prijašnjih istraživanja (citiranima kasnije u tekstu). Očekivana i potvrđena je i pozitivna veza cijepljenja (kao druge mjere ponašajne kontrole) s namjerama inozemnih putovanja, te negativna s promjenom turističkog ponašanja unazad dvije godine (oni koji su cijepljeni više puta u manjoj su mjeri promijenili putno ponašanje, te u većoj mjeri planiraju inozemna putovanja, nego necijepljeni).

U nastavku slijedi najvažniji dio istraživanja, ispitivanje teorijskog modela prikazanog na slici 1. Metodom analize traga (u programu AMOS) ispitan je prikazani model i nekoliko alternativnih. Slika 6, prikazuje model s najboljom općom sukladnosti i ostalim njenim parametrima.

Konačni model, prikazan na slici 6., odabran je i zbog teorijske utemeljenosti, interpretabilnosti nalaza te zbog parsimoničnosti. Iako je Hi-kvadrat značajan (43,500, $df = 12$; $p < 0,00$), što se često događa na velikim uzorcima (Schumacker & Lomax, 2004), ostali pokazatelji sukladnosti modela u skladu su sa preporučenim vrijednostima za prihvaćanje modela (GFI = 0,99, AGFI = 0,97, CFI = 0,97, RMSEA = 0,049). Svi su tragovi modela, odnosno predviđene veze među varijablama (prikazane kao standardizirani regresijski koeficijenti na slici 6), značajni ($p < 0,00$).

Legenda: SocPodUK= socijalna podrška (ukupno); PonKonUK= ponašajna kontrola (ukupno/opća mjera); PandAnksUK= pandemijska putna anksioznost (ukupno); Cijep=cijepljenost (druga mjera ponašajne kontrole); PromjTP=promjena turističkog ponašanja unazad dvije godine; PlanPutN=planiranje inozemnih putovanja; StrastUK=strast prema putovanjima (ukupno)

Slika 6. Model prediktora namjera inozemnih putovanja tijekom pandemije COVID-19 i promjene putnog ponašanja unazad dvije (pandemijske) godine

Kao što je vidljivo, s dvije varijable – percepcijom socijalne podrške i ponašajnom kontrolom, objašnjeno je 29 % varijance varijable pandemijska putna anksioznost (PPA). Pritom je ta veza snažna i pozitivna za socijalnu podršku (što više okolina ne odobrava putovanja, to je veća PPA), te negativna za ponašajnu kontrolu (što je ta procjena veća, anksioznost je manja). Ponašajna kontrola ima i značajan izravan trag na varijablu namjere putovanja (što je veća percipirana kontrola, izraženije su namjere). Treća prediktorska varijabla, strast prema putovanjima (odnosno stav prema djelovanju u originalnom Ajzenovom modelu) najznačajniji doprinos pokazuje onda kada se pretpostavi njezin izravni utjecaj na varijablu planiranje inozemnih putovanja, čak i ako potraje pandemija. Izravan i značajan utjecaj na obje zavisne varijable ima i cijepljenost (kao jedna od dvije mjere ponašajne kontrole). Modelom je također predviđeno i potvrđeno kovariranje dvije zavisne varijable, pri čemu je taj odnos očekivano negativan. Drugim riječima, oni koji su više promijenili svoje putno ponašanje unazad dvije godine u manjoj mjeri planiraju inozemna putovanja ako pandemija COVID-19 potraje. Varijablama modela i njihovim međusobnim interakcijama predviđeno je 20 % namjera inozemnih putovanja i ako potraje pandemija, te 24 % prošlog putnog ponašanja. Odabrani model dijelom se razlikuje od polazišnog teorijskog modela (slika 1), što je raspravljeno u nastavku teksta.

7. DISKUSIJA

Osnovni cilj provedenog istraživanja bio je ispitati prediktore pandemijske putne anksioznosti (PPA), njihove međudnose i zajednički doprinos

u objašnjenju namjera inozemnih turističkih putovanja i objašnjenju prošlog turističkog ponašanja (tijekom pandemije), na domaćem uzorku ispitanika. Istraživanje je provedeno u veljači 2022. godine na uzorku od 1102 ispitanika, koji su prije pandemije uobičajeno turistički putovali barem jednom godišnje i pritom plaćali smještaj. Takvim su se uzorkovanjem nastojali ciljanije zahvatiti efekti pandemije na kognicije, emocije i ponašanje turista, koji možda ne bi bili vidljivi da je uzorak uključivao širu populaciju, odnosno i one koje odsjedaju samo u vlastitim vikendicama (jer su to mogli činiti i tijekom pandemije) te one koji iznimno rijetko putuju (pa se efekti pandemije ne vide na njihovom turističkom ponašanju). Također, u analizu su uzete samo namjere inozemnih putovanja, s pretpostavkom da turisti takva putovanja percipiraju riskantnijima, pa se pandemija COVID-19 više i odrazila na njihovo planiranje. I prijašnja istraživanja potvrdila su kako međunarodni putnici drugačije percipiraju rizik putovanja, te imaju drugačije namjere putovanja i ponašanje. Drugim riječima, kod turista koji biraju samo domaće destinacije utvrđena je određena kognitivna pristranost kako je tijekom pandemije „doma najsigurnije“ (Das & Tiwari, 2020).

Prikupljeni uzorak, unatoč veličini, prilično je homogen prema općim demografskim karakteristikama (pogotovo spolu) jer u njemu dominiraju visoko obrazovane žene. Iako to ponešto otežava generalizaciju dobivenih rezultata, i na takvom uzorku utvrđene su neke značajne veze. Tako su se obrazovanje i dob pokazali značajno koreliranima s pandemijskom putnom anksioznošću, odnosno ona je veća u starijih i obrazovnijih. Ovi su nalazi u skladu s prijašnjim istraživanjima. Magano i sur. (2021) primjerice nalaze da visoko obrazovani iskazuju više depresivnih simptoma i straha u doba pandemije. Kroz sustavni pregled literature Rokni (2021) zaključuje kako su mnoge studije, koje su ispitivale medijacijski ili izravni utjecaj dobi i spola na namjere putovanja tijekom pandemije, pokazale da žene i stariji putnici COVID-19 percipiraju intenzivnije, odnosno iskazuju više straha, te su više skloni prihvatiti preventivne mjere. S druge strane, percepcija prepreka koje donosi COVID-19 podjednaka je za oba spola.

Rezultati provedenog istraživanja snažno sugeriraju i kako je pandemija COVID-19 promijenila dinamiku i preferiranu vrstu turističkih putovanja, pri čemu tek 18 % ispitanika navodi da nisu promijenili niti učestalost putovanja niti preferirane destinacije. Nepoznato je, međutim, radi li se tu o turistima koji putuju samo na domaće destinacije ili i onima koji putuju u inozemstvo. Pritom je oko pola uzorka djelomično promijenilo putno ponašanje tijekom pandemije, a dodatna trećina u većoj mjeri (i promjena učestalosti i promjena biranih destinacija). Još veća razlika zabilježena je u preferiranom načinu putovanja, pri čemu je prije pandemije većina (81 %) izjavila da putuju u vlastitom aranžmanu, dok ih tijekom pandemije većina (77 %) putuje preko agencije. Takav nalaz ne iznenađuje, s obzirom na mnoštvo restrikcija i regulativa inozemnih putovanja, koje su se učestalo mijenjale tijekom protekle dvije godine. Za pretpostaviti je da su ispitanici u ovom razdoblju agencijska putovanja percipirali kao sigurnija i pouzdanija. Osim što su mnoge agencije tijekom pandemije na svojim stranicama objavljivale važne i ažurirane informacije vezane uz uvjete putovanja u pojedinu zemlju, poneke su

nudile i mogućnost povrata novca u slučaju otkazivanja puta, čemu su pripomogle i izmjene Zakona o pružanju usluga u turizmu.

Središnji dio rada čini ispitivanje prognostičkog modela putnih namjera i ponašanja tijekom pandemije, kroz procjene kognicija i emocija vezanih uz COVID-19. U radu je kao polazišni teorijski okvir korištena Ajzenova (1991) Teorija planiranog ponašanja. Rezultati su potvrdili značaj pandemijske putne anksioznosti (PPA) u objašnjenju namjera putovanja i prošlog turističkog ponašanja. PPA uz svoja dva prediktora, te uz strast za putovanjima i cijepjenost, objašnjava 20 % namjera inozemnih putovanja i ako potraje pandemija, te 24 % prošlog putnog ponašanja (u posljednje dvije godine). Prema očekivanjima, PPA u modelu značajno predviđaju i objašnjavaju dvije osnovne varijable Ajzenova modela: subjektivna norma (odnosno socijalna podrška za određeno djelovanje) i ponašajna kontrola (odnosno percepcija da se možemo nositi s izazovima pandemije na putu). Što više netko doživljava neodobranje uže okoline za putovanja, te sam vjeruje da se ne može nositi s pandemijom dok putuje, u većoj mjeri ima izraženu PPA. Ove su dvije varijable u modelu objasnile 29 % varijance PPA. Ostatak te varijance pod utjecajem je brojnih drugih osobnih karakteristika turista, od kojih su neke zahvaćene i ovim mjerenjem. Osim spomenutih demografskih varijabli (obrazovanje i dob), značajna je i veza PPA sa strasti prema putovanjima. Ipak, ukupno bolju opću sukladnost pokazao je model koji pretpostavlja izravan utjecaj strasti za putovanja na zavisne varijable (namjere putovanja i prošlo putno ponašanje). Naravno, moguće je pretpostaviti da PPA i strast prema putovanjima funkcioniraju i interakcijski, a ne samo neovisno jedna o drugoj. Drugim riječima, ljudi koji planiraju putovati (i putovali su) unatoč pandemiji, s jedne strane imaju niži stupanj te anksioznosti, a s druge putuju i unatoč anksioznosti, pri čemu efekti strasti za putovanjima na određeni način nadmašuju efekte straha.

Prijašnja istraživanja ispitala su razne druge prediktore i korelate PPA, o čemu je više govora bilo u uvodnom dijelu teksta. U ovom kontekstu navest ćemo i kako autori skale pandemijske putne anksioznosti (korištene i u ovom radu) testiraju i potvrđuju model u kojem je PPA značajan i izravan prediktor putnih namjera, a nju pak značajno predviđaju varijable sklonost zdravstvenom riziku i ksenofobija. Pritom oni s manjom sklonosti zdravstvenom riziku i većim stupnjem ksenofobije izražavaju veću PPA (Zenker, Braun & Gyimóthy, 2021).

Također, ovisno o operacionalizaciji varijabli, neki su autori pretpostavili indirektan utjecaj percepcija vezanih uz pandemiju na putne namjere. Li, Nguyen i Coca-Stefaniak (2020) u Ajzenov model dodali su trenutnu percepciju pandemije i ispitali njen utjecaj na ostale varijable modela operacionalizirane tako da mjere post-pandemijsko ponašanje. Autori nalaze kako trenutna percepcija pandemije COVID-19 (mjerena dominantno kroz kognitivni aspekt) ima indirektan efekt na namjere putovanja, preko stavova o djelovanju nakon pandemije (koji zahvaćaju afekt i kogniciju).

Das i Tiwari (2020) također su ispitali model namjere, koji je ekstenzija Ajzenove Teorije planiranog ponašanja. U model je, između ostalog, dodana varijabla percepcija ozbiljnosti bolesti COVID-19 i spremnosti da se prakticiraju ponašanja prevencije od zaraze (istraživanje je provedeno prije pojave cjepiva), te njihov odnos prema namjerama putovanja. Autori nalaze kako stavovi prema djelovanju, subjektivna norma, ponašajna kontrola i očekivanje pozitivnih emocija pozitivno utječu na namjere putovanja, kroz formiranje želje za putovanja. Percipirana ozbiljnost bolesti COVID-19 je pak neizravno utjecala na namjere, kroz spremnost da se usvoje preventivna ponašanja.

U ovom radu izravan i značajan utjecaj na obje zavisne varijable ima i cijepljenost (kao jedna od dvije mjere ponašajne kontrole). Iako nije poznat podatak u kojem trenutku su ispitanici cijepljeni, da bi se mogao u potpunosti braniti utjecaj tog faktora na prošlo putno ponašanje, svakako je moguće pretpostaviti da već sama činjenica da je netko cijepljen olakšava planiranje budućih inozemnih putovanja. U tom kontekstu bi bilo zanimljivo ispitati i koliko je strast prema putovanjima navela pojedine turiste na cijepljenje, unatoč tome što su možda inicijalno bili protiv toga. Istodobno, s jenjavanjem pandemije koronavirusa moguće je pretpostaviti da će i cijepljenje i pandemijska putna anksioznost biti sve manje značajni prediktori putnog ponašanja.

8. ZAKLJUČAK

Predviđanje budućeg ponašanja pojedinaca ili grupa oduvijek je bilo „Sveti gral“ u psihologiji i srodnim znanostima. Kako takve procjene zahtijevaju longitudinalna mjerenja, većina istraživača okreće se ekonomičnijem mjerenju namjera kao izravnih prediktora ponašanja, istodobno s hipotetiziranim prediktorima. Kako na ponašanje, tako i na namjere teorijski može djelovati čitav niz faktora, od kojih su neki vezani uz pojedinca i stabilnije su prirode (poput osobina ličnosti), a drugi vanjski i varijabilniji (poput cijena nekog turističkog aranžmana). Predikcija je to teža, što ponašanje više ovisi o tim vanjskim faktorima. Unazad dvije godine pandemija koronavirusa nametnula se kao snažan vanjski faktor, nad kojim pojedinac nema kontrolu, te se kao takva izrazito negativno odrazila na turizam globalno, a posebice međunarodni. Unatoč tome, neki su pojedinci u manjoj mjeri promijenili svoje putno ponašanje i namjere putovanja, a tome su posredovali određeni individualni faktori.

U recentnoj literaturi prisutan je veliki interes istraživača za ovo područje, te su provedena brojna istraživanja kognicija i afekata vezanih uz COVID-19 sa ciljem procjene njihova doprinosa u objašnjenju putnih namjera i ponašanja. Mnogi teoretičari slažu se kako emocija nije jednostavan fenomen, jer obuhvaća različite komponente, uključujući subjektivne osjećaje, kognitivnu procjenu, fiziološku pobuđenost, na van vidljivu ekspresiju i motoriku i ponašajne tendencije. Uz to se mogu razlikovati i prema intenzitetu i trajnosti, pa u ovom kontekstu varirati od zabrinutosti i nelagode, preko anksioznosti i straha do panike i fobije. Utoliko je afekte teško mjeriti i konceptualno smjestiti unutar prognostičkog modela. To

objašnjava različite pristupe istraživača ovoj problematici, te ponešto različite nalaze.

U ovom je radu kao ključni konstrukt ispitana pandemijska putna anksioznost, operacionalizirana kao emocionalna procjena putovanja tijekom pandemije. Ona se zajedno sa strasti prema putovanjima (kao stabilnije individualne karakteristike) i podatkom o cijepljenosti protiv korone, pokazala značajnim prediktorom namjera inozemnih putovanja (čak i ako potraje pandemija). Pandemijsku putnu anksioznost pak značajno predviđaju polazišnim modelom hipotetizirane subjektivne procjene mišljenja uže okoline i procjene samoefikasnosti u nošenju s bolešću COVID-19. Dobiveni rezultati snažno idu u prilog i potvrda su Ajzenovoj Teoriji planiranog ponašanja. Ukupno, Ajzenov model namjera (uz dodatak varijable - pandemijska putna anksioznost) pokazao se adekvatnim i značajnim u predikciji namjera inozemnih putovanja i ako potraje pandemija COVID-19. Također, model se pokazao značajnim i u procjeni prošlog putnog ponašanja (tijekom pandemije). Od tog se zaključka, međutim, valja ograditi. Naime, metodološki je sporno procjenjivati utjecaj trenutno odmjerenih varijabli na prošlo ponašanje (jer se izraženost pojedinih kognicija i afekata vezanih uz pandemiju mogla mijenjati unazad dvije godine), te je i samo iskustvo putovanja tijekom pandemije moglo utjecati na smanjenje ili povećanje pandemijske putne anksioznosti i njezinih prediktora.

Unatoč spomenutom nedostatku, te pristranom i dominantno ženskom uzorku ispitanika, vjerujemo kako će ovaj rad pridonijeti razumijevanju kompleksnosti turističkog ponašanja tijekom posljednje dvije godine, pogotovo jer je (prema trenutnim saznanjima) to jedino takvo istraživanje provedeno na velikom uzorku domaćih ispitanika.

Iako priča oko korone polako jenjava, što se razlikuje od države do države, od nje se može očekivati „dugi rep“ posljedica. Strah je, prije svega, subjektivna procjena opasnosti i naših mogućnosti da se s njima nosimo, a kao takav može dugo opstajati, čak i nakon što realna ugroza sasvim izbljedi. Na taj se strah lako nadovezuju i drugi, aktualniji, poput straha od putovanja uslijed rata u Ukrajini, energetske krize, inflacije i recesije. Sve to zajedno može stvoriti generalizirani strah od putovanja, posebice međunarodnih, te još dugo osujećivati turizam, pa i poslovna putovanja. Strah tako postaje novi ključni prediktor putnih namjera i ponašanja, a turističkim subjektima i djelatnicima ostaje izazov kako ga umanjiti, odnosno kako implementirati spoznaje ovog i srodnih istraživanja u praksi.

LITERATURA

Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior, *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50, 2, 179-211, [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(91\)90020--T](https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020--T).

Chua, B-L., Al-Ansi, A., Lee, M.J. & Han, H. (2021) Impact of health risk perception on avoidance of international travel in the wake of a pandemic, *Current Issues in Tourism*, 24:7, 985-1002, <https://doi.org/10.1080/13683500.2020.1829570>

- Das, S.S. & Tiwari, A.K. (2021). Understanding international and domestic travel intention of Indian travellers during COVID-19 using a Bayesian approach, *Tourism Recreation Research*, 46:2, 228-244, <https://doi.org/10.1080/02508281.2020.1830341>
- Folkman, S. & Lazarus, R. (2004). Stres, procjena i suočavanje, *Naklada Slap, Jastrebarsko*.
- Li, J., Nguyen, T. & Coca-Stefaniak, J. A. (2020). Coronavirus impacts on post-pandemic planned travel behaviours. *Annals of tourism research*, 102964. Advance online publication. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.102964>
- Luo J.M. & Lam C.F. (2020). Travel Anxiety, Risk Attitude and Travel Intentions towards "Travel Bubble" Destinations in Hong Kong: Effect of the Fear of COVID-19. *International Journal of Environmental Research and Public Health*; 17(21):7859. <https://doi.org/10.3390/ijerph17217859>
- Magano, J., Vidal, D.G., Sousa H.F.P.e, Dinis, M.A.P. & Leite, Â. (2021). Psychological Factors Explaining Perceived Impact of COVID-19 on Travel. *European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education*. 11(4), 1120-1133. <https://doi.org/10.3390/ejihpe11040083>
- Miljković, D., Rijavec, M. & Miljković Krečar, I. (2018). *Psihologija u turizmu, IEP-D2, Zagreb*.
- Morar, C., Tiba, A., Basarin, B., Vujičić, M., Valjarević, A., Niemets L., Gessert A., Jovanovic T., Drugas M., Grama V., Stupariu M., Stoica A. & Lukić T. (2021) Predictors of Changes in Travel Behavior during the COVID-19 Pandemic: The Role of Tourists' Personalities. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 18(21):11169. <https://doi.org/10.3390/ijerph182111169>
- Rokni, L. (2021). The Psychological Consequences of COVID-19 Pandemic in Tourism Sector: A Systematic Review. *Iranian Journal of Public Health*, 50(9), 1743-1756. <https://doi.org/10.18502/ijph.v50i9.7045>
- Schumacker, R.E. & Lomax, R.G. (2004). *A beginner's guide to structural equation modeling*, Lawrence Erlbaum Associates, Inc. <https://doi.org/10.4324/9781410610904>
- Svjetska turistička organizacija, Procjena utjecaja COVIDa- 19 na internacionalni turizam. <https://www.unwto.org/impact-assessment-of-the-covid-19-outbreak-on-international-tourism> (29.07.2022.)
- Taylor, S., Landry, C. A., Paluszek, M. M., Fergus, T. A., McKay, D., & Asmundson, G. (2020). Development and initial validation of the COVID Stress Scales. *Journal of anxiety disorders*, 72, 102232. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2020.102232>
- Tepavčević, J., Blešić, I., Petrović, M.D., Vukosav, S., Bradić, M., Garača, V., Gajić, T. & Lukić, D. (2021). Personality Traits That Affect Travel Intentions during Pandemic COVID-19: The Case Study of Serbia. *Sustainability*, 13 (22), 12845. <https://doi.org/10.3390/su132212845>
- Yang, F.X. & Wong, I.A. (2021) The social crisis aftermath: tourist well-being during the COVID-19 outbreak, *Journal of Sustainable Tourism*, 29:6, 859-878, <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1843047>
- Zenker, S., Braun, E. & Gyimóthy, S. (2021). Too afraid to Travel? Development of a Pandemic (COVID-19) Anxiety Travel Scale (PATS), *Tourism Management*, 84,104286, <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2021.104286>

Irena Miljković Krečar, PhD

Assistant Professor
VERN' University
E-mail: irena.miljkovic@vern.hr
Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-2167-4947>

Maja Kolega, PhD

Assistant Professor
VERN' University
E-mail: maja.kolega@vern.hr
Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-8202-4617>

**FEAR OR PASSION? PREDICTORS OF TRAVEL
BEHAVIOR AND FOREIGN TRAVEL INTENTIONS IN
PANDEMIC CONDITIONS*****Abstract***

Over the past two years, the coronavirus pandemic has imposed numerous obstacles to the usual mode of tourist travel. With the abatement of the pandemic, some of the objective restrictions have been removed, but the fear is still present in many people and is known in the literature by terms such as pandemic/COVID travel anxiety/fear/phobia. In this paper, the fundamental research question was to examine the predictors of pandemic travel anxiety and its relationship with the behavior of domestic tourists during the pandemic, as well as with the intentions of future tourist trips. The Theory of Planned Behavior was used as the starting conceptual model. Using the path analysis method, the basic and several alternative models were tested on a sample of 1102 Croatian tourists. The results showed significant main effects, whereby variable models explained 23% of travel behavior during the pandemic, and 20% of foreign travel intentions. As the COVID-19 pandemic is still present, and new global threats have emerged in the meantime (such as war and economic crisis), research on travel anxiety remains a relevant topic for researchers and practitioners in the field of tourism.

Keywords: pandemic travel anxiety, passion for travel, Theory of Planned Behavior, travel intentions

JEL classification: L83